

Το μνημείο ως τεκμήριο της ιστορικής, πολιτισμικής και μυθικής διάστασης της ύλης

Ο Matteo Fraterno δημιουργεί από τη δεκαετία του 1980 έργα με έντονη υλικότητα, πιθανότατα επηρεασμένος από τα γεωμορφολογικά χαρακτηριστικά του τόπου διαμονής του, στους πρόποδες του Βεζούβιου. Στα πρώτα αυτά έργα διαφαίνεται η αλληλεπίδραση μεταξύ τόπου και κατοίκων. Έκτοτε, ολόκληρο το έργο του, όσο και αν διαφοροποιείται εξελισσόμενο, εδράζεται σε σχέσεις, συσχετισμούς ή αναφορές, στις οποίες η ύλη, ως στοιχείο πραγματικό, μεταφορά ή αναφορά έχει ένα ρόλο σταθερό. Η αναζήτηση της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με το περιβάλλον, κοινωνικό, περιστασιακό ή γεωγραφικό, και μιας κοινής αναφοράς στα βάθη του χρόνου, τον ώθησε σε ένα βιωματικό ταξίδι στον κόσμο, μακριά, ωστόσο, από τις τάσεις των καιρών. Κινήθηκε στις παρυφές των «κέντρων», αναζητώντας συνοδοιπόρους και συνεργάτες με ερευνητική διάθεση και μεθοδολογία, που αφήνει χώρο στο τυχαίο. Τα σημάδια του παρελθόντος στο παρόν, υλικά και άυλα, τον έκαναν να αναζητά παλιούς συσχετισμούς και συνέχειες, κάποιους αδιαμφισβήτητους, άλλους προφανείς που επιβεβαιώνονται από αναλλοίωτες σταθερές στην ανθρώπινη καθημερινότητα και άλλους, που μέσα από το μύθο ή το θρύλο, επαληθεύονται μόνον από την επιβίωσή τους. Τόσο όμως οι μεν όσο και οι δε μαρτυρούν συλλογική μνήμη και άρα αλήθεια. Παρά ταύτα, στόχος του δεν είναι η επιβεβαίωση μιας υπόθεσης, αλλά ο εντοπισμός ζητημάτων που παραμένουν καίρια και τρόπων που άντεξαν στο χρόνο και αφορούν στην επικοινωνία των ανθρώπων μεταξύ τους, όπως διαμορφώθηκαν από τις συνήθειες και τη μετακίνησή τους, ανεξαρτήτως γεωγραφικών συνόρων και γλώσσας.

Η καλλιτεχνική του πρακτική επικεντρώνεται στη συλλογή εμπειριών και προϋποθέτει και τη δική του τακτική μετακίνηση. Ως «σχεσιακός καλλιτέχνης» (*artista relazionale*), συνιδρυτής του *Νομαδικού Παρατηρητηρίου* (*Osservatorio Nomade*) - Stalker Roma και *Της μηχανής της έρευνας* (*il motore di ricerca*), δύο εργαστηρίων που χρησιμοποιούν και προωθούν σχεσιακές πρακτικές, έχει το πεδίο δράσης εκτεταμένο γεωγραφικά. Η μέθοδος που ακολουθεί, εκτός από αντι-ιεραρχική, είναι και ανεξέλεγκτη, καθώς το τυχαίο και η ανατροπή караδοκούν. Ωστόσο, την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα κατόρθωσε να υλοποιήσει ένα μεγάλο στόχο: ένα ταξίδι στους σταθμούς της ρωμαϊκής Εγνατίας οδού, το ομώνυμο ντοκυμανταίρ που σκηνοθέτησε ο Davide Berletti και την έκδοση Radio Egnazia.

Ιταλός με συνείδηση της οργανικής σχέσης που συνδέει τον ρωμαϊκό πολιτισμό με τον αρχαίο ελληνικό, ειδικότερα στη Νέα- πόλη (Napoli), την ιδιαίτερη πατρίδα του Torre Annunziata, δίπλα στην Πομπηία, και τη Μεγάλη Ελλάδα (Magna Grecia), αλλά και ενεργός καλλιτέχνης είναι επόμενο να βρίσκει μεγάλο ενδιαφέρον σε αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και Μουσεία, που αποτελούν θεματοφύλακες τεκμηρίων των ανθρώπινων επαφών και σχέσεων. Πόσο μάλλον, σε ένα μουσείο στην Ελλάδα που φυλάσσει τεκμήρια της εννοιολογικής και υλικής απαρχής ενός προηγμένου γραπτού κώδικα επικοινωνίας. Αυτός ο κώδικας, παραμένει μέχρι και σήμερα κύριο συστατικό και συνδετικό στοιχείο του «δυτικού πολιτισμού». Σε αυτόν ενέσκηψε κατά τη διάρκεια ενός προγράμματος δημιουργικής παραμονής το φθινόπωρο του 2023, στο Επιγραφικό Μουσείο Αθηνών.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η μέθοδος προσέγγισης του άλλαξε, καθώς έγινε μια μετατόπιση του κέντρου βάρους από το έμψυχο στο άψυχο, από το κοινωνικό στο υλικό στοιχείο. Άλλαξε όμως και η τεχνική, αφού σε αυτήν την περίπτωση ο M. Fraterno εφάρμοσε την τεχνική του *frottage*, που βασίζεται στην απτική επαφή με μια ανάγλυφη επιφάνεια, με αποτέλεσμα την αποτύπωσή της σε ένα ενδιάμεσο ευαίσθητο μέσον, συνήθως χαρτί. Η τεχνική αυτή του έδωσε τη δυνατότητα μιας σωματικής, αν και διαμεσολαβημένης προσέγγισης με τις αρχαίες επιγραφές και αντικείμενα. Αυτό, του

προσέφερε μια βιωματική εμπειρία, κατά την οποία το ιστορικό τεκμήριο, λειτουργεί ενίοτε ως σημαίνον και σημαινόμενο και ταυτόχρονα μετεωρίζεται μεταξύ παρελθόντος και παρόντος. Η επιβεβλημένη επαναληπτική κίνηση του χεριού στο χαρτί που τοποθετείται πάνω στην επιφάνεια της πέτρας ή του μαρμάρου, επιτρέπουν την «ανάγνωση» της επιφάνειας, όπως στη γραφή Braille. Η συγκίνηση που νιώθει ο καλλιτέχνης στην εγγύτητα με ένα αντικείμενο, το οποίον πέραν της καλλιτεχνικής και γλωσσολογικής του αξίας είναι και «Σήμα», τουτέστιν σημαίνει αφ' ενός τη διαχρονική δύναμη της γλώσσας και της τέχνης και αφ' ετέρου τη σχέση των εν ζωή ανθρώπων με τους αποδημήσαντες, είναι καθηλωτική. Η ελεγχόμενη πίεση, για αποφυγή καταστροφής του χαρτιού, στο οποίο αποτυπώνεται και σταδιακά αποκαλύπτεται μια εικόνα, προσομοιάζει με την τρυφερή φροντίδα μιας μητέρας προς το παιδί της. Η «ένδυση» της επιφάνειας για την προετοιμασία του frottage, προσδίδει ανθρώπινα χαρακτηριστικά στα μνημεία. Η θωπευτική επαφή με την ύλη, προσφέρει μια εμπειρία, διαφορετική από αυτήν της ζωγραφικής, του σχεδίου ή της κάμερας, που μόνον με την κλασσική γλυπτική μπορεί να συγκριθεί, χωρίς όμως τη χρήση των εργαλείων που πληγώνουν το υλικό. Όπως ο γράφει καλλιτέχνης: «Όσο πλησίαζα στην επιφάνεια, άρχισα να νιώθω κάτι σαν ίλιγγο, έναν τέτοιο συγκερασμό, που με έκανε να ξεχνώ την ασυνέχεια μεταξύ του σώματός μου και της ύλης».

Όστόσο, δεν ήταν αυτή η πρώτη φορά που ο M. Fraterno χρησιμοποίησε την τεχνική του frottage. Αυτό ξεκίνησε, όταν του προσφέρθηκε από τον καθηγητή Valentino Pace, κληρονόμο της οικογένειας Verzocchi, παραγωγών του χαρτιού Fabriano, που θεωρείται το καταλληλότερο για frottage, ένα απόθεμά του. Το χρησιμοποίησε το 2022, για την πρώτη επιτόπια αποτύπωση με frottage τμημάτων των ασβεστολιθικών τειχών της εν λειτουργία μέχρι σήμερα φυλακής Ucciardone του 17^{ου} αιώνα, στο Παλέρμο, στη Σικελία. Αν και πιστεύω ότι αυτή η πρώτη αποτύπωση συνδέεται περισσότερο με την εμπειρία του εγκλεισμού, που βιώσαμε σχεδόν σε παγκόσμιο επίπεδο, λόγω της πανδημίας από το 2020 μέχρι και το 2022, και που ο καλλιτέχνης ενέταξε αργότερα στην ενότητα υπό τον τίτλο *Η Ύλη του Μύθου*. Στο ίδιο πνεύμα και συνθήκη άλλωστε, είχε κινηθεί και ο προηγούμενος εκούσιος μηνιαίος εγκλεισμός του στη Βιβλιοθήκη Σύγχρονων Τεχνών του Ιδρύματος Morra στη Νάπολη, όπου ως βιβλιοθηκάριος και μοναδικός «ένοικος» της, αναπλήρωσε την συμβατική λειτουργία της με μια νέα διευθέτηση επίπλων και αντικειμένων της αρεσκείας του και τη φροντίδα του χώρου, επιτρέποντας την είσοδο σε ελάχιστους επισκέπτες. Εκεί, ζωγράφισε και τα όνειρά του, που ακολουθούσαν την καθημερινή και πολύωρη ανάγνωση βιβλίων.

Το δεύτερο φορά -και μέχρι στιγμής, θεωρώ το σημαντικότερο κεφάλαιο της ενότητας *Η Ύλη του Μύθου*-, έλαβε χώρα στο Επιγραφικό Μουσείο στην Αθήνα, το φθινόπωρο του 2023, ενώ ακολούθησε μία μικρότερης κλίμακας δράση στην Ιταλία, στον αρχαιολογικό χώρο Grumentum, στην Ποτέντσα, το 2024.

Η Ύλη του Μύθου εξελίσσεται σε ένα πρότζεκτ που αναπτύσσεται και διακλαδώνεται. Ίσως, είναι αποτέλεσμα του παγώματος της φυσικής και απτικής επικοινωνίας κατά τη διάρκεια της πανδημίας, όταν εξαπλώθηκε παγκοσμίως και με μεγάλη ταχύτητα η ψηφιακή. Για έναν καλλιτέχνη, όπως ο Matteo Fraterno, του οποίου ολόκληρο το έργο στηρίζεται στη σύναψη και ανάπτυξη μέσω της τέχνης, σχέσεων και συσχετισμών, ατομικών, κοινωνικών και διαπολιτισμικών, η σωματική προσέγγιση με την ύλη του έργου, φαίνεται ότι ήταν το αντίδοτο στην ανθρώπινη απομόνωση στο διάστημα του υποχρεωτικού εγκλεισμού. Ίσως,

αυτή να ήταν η αφορμή που αναζητούσε για να επεκτείνει την έρευνα του από το χώρο μιας πραγματικότητας, που αλλάζει με ιλιγγιώδη ταχύτητα, αποκλείοντας πολλούς και για διαφορετικούς λόγους από το νέο τρόπο επικοινωνίας, σε αυτόν του μύθου, του οποίου αδιαμφισβήτητο χαρακτηριστικό είναι η υπεροχή του ανθρώπου και η α-λήθεια».

Με την έκθεση στο Επιγραφικό Μουσείο, από τον Δεκέμβριο του 2024 μέχρι τον Απρίλιο του 2025, ενός αριθμού από τα frottages που έκανε M. Fraterno σε επιφάνειες και στήλες, που βρίσκονται κυρίως στην αυλή του μουσείου, πέραν όσων προαναφέρθηκαν, ανέδειξε το επίπεδο των γνώσεων, τις συνήθειες και την προηγμένη αισθητική μιας μικρής, αλλά μεγάλης ως προς τα επιτεύγματά της, κοινότητας. Ωστόσο, το αποτύπωμα τους, παρά την ισχυρή γι' αυτόν βιωματική εμπειρία από την άμεση επαφή του με πρωτότυπα, της απαρχής της «μητέρας» των περισσότερων ευρωπαϊκών γλωσσών, δε θα είχε να προσφέρει πολλά στους άλλους. Είναι βέβαιο ότι η παρουσία του αποτυπώματος είναι ενδιαφέρουσα δίπλα στο πρωτότυπο, αφ' ενός γιατί δεν μπορεί επ' ουδενί να είναι πιστό του αντίγραφο και αφ' ετέρου διότι σε αυτό αποτυπώνονται η τεχνική, αλλά και η σωματική και συναισθηματική κατάσταση του καλλιτέχνη. Όμως, αυτό που αναζητά ο τελευταίος δεν είναι η δική του δημιουργική απόδοση του αποτυπώματος ενός ανθρώπινου δημιουργήματος μιας μακρινής εποχής. Αυτό που θέλει να αποκαλύψει είναι το ίχνος της ανθρώπινης παρουσίας, της διανόησης και της τέχνης που εγγράφηκε στην ύλη και διασφαλίζει τη συνέχεια ή έστω τη συνάντηση του τότε με το τώρα. Στα έργα αυτά η επικοινωνία με τον άνθρωπο δεν μπορεί να γίνει παρά μόνον μέσα από τα αντικείμενα που άφησε πίσω του. Σχέση υπάρχει μόνον επειδή ο Λόγος του, γινόμενος έργο του απέκτησε υλική υπόσταση. Έγινε ο μετά-φορέας πληροφοριών που σχετίζονται τόσο με την πραγματικότητα, όσο και με το μύθο. Το ζήτημα επικοινωνίας και σχέσεων των ανθρώπων σήμερα, οι κώδικες και η σύγχρονη καθημερινότητά τους σε διαφορετικούς τόπους και κάτω από διαφορετικές συνθήκες, που παρατηρεί εδώ και χρόνια ο καλλιτέχνης, πόσο διαφέρει απ' αυτό που μελετά σήμερα αποτυπώνοντας την εικόνα σπαραγμάτων που αφορούν εξ ίσου το γεγονός και την υπόθεση;

Τα frottages, σε κάποια από τα οποία ο M. Fraterno παρεμβαίνει με δημιουργική, ενίοτε και «παιγνιώδη» διάθεση ζωγραφικά, συνδιαλέγονται, έστω και υπό δύσκολες συνθήκες παρουσίας σε ένα μουσείο, που διατηρεί -ίσως ευτυχώς- την πατίνα των χρόνων του και δεν αφήνει πολύ χώρο στη σύγχρονη τέχνη και τις σύνθετες ερμηνείες της. Σε κάθε περίπτωση, τόσο τα αρχαία, όσο και τα σύγχρονα έργα είναι προϊόντα της διανοητικής και της χειροτεχνικής ιστορίας του είδους μας. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι στην ύλη των έργων τους, που με το χρόνο ανάγονται σε μνημεία, εκτός από την ιστορική και πολιτισμική, ενέγραψαν και την πλέον γοητευτική της διάσταση, τη μυθική.

Κατερίνα Κοσκινά

Δρ Ιστορίας της Τέχνης-Μουσειολόγος

Ιανουάριος 2025